
KONTESA SANTA BORISI GAVARDO KNJIŽEVNA UREDNICA, 1771.

Savo Marković

Countess Santa Borisi Gavardo, originating from a patrician family of Bar, edited, and in 1771 published in Venice a book of poetry of two Koper's poets – Giuseppe Bonzio (1710–1768) and Dionisio Gravisì (1750–1768). In the preface of this publication, abducting them from oblivion, the studious lady review and knowingly display the poetic opus, literary preferences and the role models of her deceased friends and fellow citizens.

Barski patricijski rod Borisi, dijelom iseljen u Istru, bio je primljen u koparski plemićki stalež, pa je tokom XVII stoljeća njegov naraštaj nastavio iz tog sjedišta, kao i sa drugih posjeda u zapadnoj Istri, da igra izuzetno važnu ulogu u zbivanjima na obali istočnog Jadrana, ali i u diplomatskim aktivnostima koja su se ticala dobrog dijela Evrope.¹ Prominetnost Borisijevih nije se odnosila samo na uključenost u javnopravni život i politička dešavanja, već i na duhovnu i umjetničku sferu.² Crkva sv. Bernarda i kaštel u Funtani su najuočljiviji primjeri samosvijesti i nastojanja toga roda da u svakom segmentu ukaže na svoje drevno barsko i dukljansko porijeklo, te istaknutu društvenu poziciju, što potvrđuju i koparski lokaliteti i juspatronati,³ i grb na villi u Ankaranu.⁴

Sl. 1-3. Grb Borisija u Baru;⁵ lokalitet Boriš u Baru: šipkovi u cvatu; grb Borisija na villi „Andor“ u Ankaranu⁶

Sl. 4. Villa „Andor“ u Ankaranu⁷

Tokom XVII stoljeća izdanci ogranaka roda u Baru, Dubrovniku i Istri imaju životne putanje uveliko određene okolnostima u kojima se nalaze,⁸ da bi XVIII stoljeće⁹ koparski Borisi obilježili jednom pripadnicom koja je ostavila sasvim poseban, jedinstven trag u kulturnoj istoriji krajeva koje je povezivalo italijansko govorno područje. Kontesa Santa Borisi, udata Gavardo,¹⁰ žena izuzetnog obrazovanja, koje je stekla i dalje nadograđivala i kultivisala¹¹ u rodu u kojem je ponikla i u rodu u koji se udala,¹² kao i u gradu u kojem je živjela, ponajprije je zapamćena kao književna urednica poetske zbirke dvojice svojih, rano preminulih prijatelja.¹³ Djelo objavljeno u Veneciji 1771. godine, koje su cenzori odobrili licencom venecijanskim štamparima izdatom u Padovi 5. februara 1770., sadrži odabrane pjesme rano preminulih koparskih pjesnika Giuseppea Bonzija¹⁴ i Dionisia¹⁵ Gravisija.¹⁶ Santa Borisi Gavardo predgovor knjige posvećuje

mletačkom senatoru Nicolòu Berenganu,¹⁷ kojem se u toj uvodnoj riječi i obraća. Međutim, posebno plijene redci urednice kojima se osvrće na književno stvaralaštvo svojih pokojnih sugrađana, kao i na prijateljstvo koje ih je povezivalo. Potankosti kojima se suprotstavlja zaboravu upućuju na njen komparativni, književnoteorijski orbis, misaoni domet i senzibilitet. Upoređena je stoga s istaknutom damom kakva je bila slavna Caterina Tron.¹⁸ Grofica Borisi Gavardo je književna urednica, kritičarka i izdavačica, koja se, u želji da široj čitalačkoj publici predstavi dvije osobe čija su pera rano oteta književnom umijeću, vlastitim glasom odvažno uzdigla iznad socijalne pozicije žene svojeg vremena. Štoviše, ona se razumijevanjem njihovog stvaralaštva, duboko proživljenim i promišljenim, ostvarila kao nezaobilazna literarna analitičarka XVIII stoljeća.

**Poesie liriche dei signori
Giuseppe Bonzio e marchese
Dionisio Gravis** nobili
giustinopolitani. In Venezia,
MDCCLXXI. Presso Gaspares
Storti.

*„All'Eccellenza del Signor
Niccola Beregan amplissimo
Senatore Veneto.*

Santa Contessa Borisi Gavardo.

Sl. 5. *Lirske pjesme gospode Giuseppea Bonzija i Markiza Dionisia Gravisija*,¹⁹ izdate 1771. godine u Veneciji, s predgovorom kontese Sante Borisi Gavardo.

Znam da će od cenzora čak i manje okrutnih za postupke mojeg pola na prvi pogled biti osuđena, kao kriva zbog odvažnosti, namjera, kojom sam uzela da²⁰ posvetim Vašoj Izvrsnosti jednu zbirku stihova: kako (reći će oni) uopšte može biti primjerena takva priroda građe, razasute u svakom kutku naše Italije, jednom Vitezu, zauzetom, sad u nekim uzvišenim predsjedavanjima, zahtijevanim od njegove besmrtno Domovine više nego od senatorskog mu položaja – njegovoj jedinstvenoj zaslugi – a opet uronjenom u svoje knjige u kontempliranju najsušastvenijih istina, na koje ga pozivaju njegovi najrjeđi talenti i blagotvorna ljubav prema društvu? Međutim, da bih prevazišla takvu otpornu prepreku, suprotstavljenu mojim čežnjama, pojavio se kao providenje neko ko me je uputivši nadahnuo – kao što se s dobrim ishodom zbiva kad Poetsko Umijeće, koje vrijednom rukom biva tretirano, pridonosi i većim duhovima, umornim od opterećenja teških promišljanja, prikladnim ushićenjem, koje ih obnavlja i ohrabruje: da ono krećući se po svim kraljevstvima prirode ne samo da draži ljupkom snagom svoje harmonije, već oslikavajući do istinitosti, ili uvjerljivosti (iako time ponekad ne i divnom), novim prizorima jedne usplamtjele, ali upravljane fantazije, i živim ornamentima svoje umjetnosti, širi nad istinom svoj iznenađujući rod ljepote, koji intelekt otima.

Gospodin Giuseppe Bonzio, moj plemeniti sugrađanin, kojeg nam je odnedavno otela smrt, autor je poetskih tvorbi na koje je ukazano. Da se one uzdižu nad niskom, dosadnom smetnjom ispraznih versifikatora, i da sadrže, u velikom svojem dijelu, sjajne vrline onoga plemenitog Umijeća, osvjedočila sam se saglasnošću onih koji se u to razumiju. Oni u njemu prepoznaju izuzetnog podražavatelja Chiabrere,²¹ koji je znao podariti našoj poeziji na narodnom jeziku ljupkosti i snagu dva velika lirika

klasične Grčke,²² kao i oponašatelja onoga Menzinija,²³ jednog od prvih, koji je Italijanskim muzama²⁴ povratio antički ures, zatamnjen i povrijeđen lažnim afektacijama prethodnog stoljeća, u kojem je živio: da potvrdim povoljno mišljenje, čast mi je da navedem i sud Vaše Izvrsnosti, koji vrijedi nad svakim drugim, a koji je spomenutim poetskim tvorevinama dodijelio mjerodavni glas odobravanja.

Ako sam se u jednoj meni stranoj temi, zato što nadilazi moje slabo poznavanje, morala okoristiti svjetlošću, i sigurnim svojim vodstvom, meritornim glasovima drugih - i pravom glasa - slavu mi je učinilo da slobodno ispovijedim da je izbor i objavljivanje ovih rima bila moja ideja: a moja jedina misao svakako bi Vi morali biti. U stvari, Vašoj Izvrsnosti, koja je u pamćenja vrijednom Upravljanju usrećila moj odani zavičaj te nad gospodinom Bonziom i nada mnom posebno rasprostrla milosti široke ruke, uistinu je dolikovalo ovo svjedočanstvo poštovanja dužnog priznanja: dolikovalo je meni osim toga na neki način nadomjestiti pregorki gubitak spomenutog Gospodina, koji mi je za života, i umirući, dao neuporedive potvrde jednog savršenog i velikodušnog prijateljstva.²⁵ Objavljivanjem tih tvorevina (Vašeg nježnog oduševljenja i staranja), urešenih štoviše, i zaštićenih jednim velikim Imenom, prijeći će od mog sadašnjeg žalobnog zadatka dostojanstveno sjećanje na njega na najdalje naraštaje. Vaša Izvrsnost, koja vrlo potanko poznaje i cijeni snažne poveznice, koje u svim vremenima treba da približavaju duše koje se prepoznaju i koje su iskrene, udostojiće se (kao što molim) da dobronamjerno prihvati mojom poniznom ponudom jedino svjedočanstvo odane poslušnosti, koju mi je sudbina namijenila da ispovijedim; rekoh moje jedino svjedočanstvo, jer svođenje u kratkim

crtama pravog pohvalnog tributa Vašoj uzvišenoj zaslužnosti i onoj Vaših Predaka, teško da bi se prilagodilo i nekom sretnijem i robustnijem peru. Prepoznaće, konačno, javnost, ostvarenim, moj glas hvale, da učinim manifestnim osjećaj vrhunskog poštovanja, i dužnosti, koje ću zadržati dok sam živa, prema preminulom Prijatelju, sjajnom autoru ovih lirskih pjesničkih tvorevina.

Možda se nekome može učiniti, pogledavši letimice naslov ove knjige, da mi je namjera da uvrstim u nju stihove jednog drugog autora stvorena željom da odredim pravu mjeru, a ne da dodam predmetnoj Zbirci novi ornament i ukras: ali će mi od koje god pametne osobe, kako se nadam, biti dato za pravo i pravdu, kad temeljno propita zaslužnost uvrštenih poetskih tvorbi. Njihov je tvorac Gospodin Markiz Dionisio Gravisi,²⁶ kojega nam odveć nepogodna smrt oduze u prvom cvijetu njegovih godina i skratil dobro začete, rađajuće nade našeg Zavičaja i njegovih sjajnih roditelja. Slijedeći ljubazne savjete, a možda još više na pohvalnom tragu Gospodina Markiza Girolama njegovog oca (koji je jednako obdaren²⁷ vrlinama čestitosti i učenosti),²⁸ uzdigao se sa znatnim uspjehom u sticanju boljih znanja, a onda je, zanesen moćnim nagonom genija, muzama posvetio svoje strasne talente. Svakako ne moj, bezvrijedni, kao što sam se izrazila, već Poznavalaca Poetskog Umijeća, neka bude sud o kakvoći navedenih njegovih rima. Smatraju ga sretnim sljedbenikom one lirske škole stvorene u Grčkoj, koja se u Rimu preporodila s Horacijem²⁹ u zlatnome Augustovome vijeku; one škole (kao što oni kažu) za koju je nakon prethodno hvaljenog Chiabrere³⁰ slobodne insignije nedavno uzdigao slavni Opat³¹ Frugoni,³² ne zbog slijepog podsticaja pobune i ponosa protiv druge poštovane, petrarkističke, već zbog same uvjerljive

imitacije, stremeći on upravo sa svojom brojnom družinom drugačijom stazom k najuzvišenijoj poetskoj slavi. S obzirom na navedeno, je li mi valjalo tako dostojne tvorevine ostaviti sahranjene u nepravednom zaboravu i pronevjeriti glasove mojeg Zavičaja? Ali iznad svega, kako da ih u ovom sretnom momentu nisam morala ponuditi Vašoj Izvrsnosti? Nastali su pod Vašim okriljem i Vašem poštovanom pokroviteljstvu su već bili namijenjeni: kad je gore pomenuti Gospodin Markiz Dionisio postigao i zadobio da obožava u Vama svojeg Mecenu, onda kad Vam je posvetio ono svoje djelo, koje je premijerno s aplauzom ugledalo svjetlo javnosti, hoću kazati prijevod *Alzire*,³³ tragediju toliko slavnog pjesnika Voltairea.³⁴ Predstavljam, dakle, Vašoj Izvrsnosti samo ono što vam istinskim pravom pripada: meni je dovoljno da osjećam lično zadovoljstvo što sam ispunila ovaj novi čin neophodnog duga i što sam udovoljila ne samo namjerama premladog preminulog Gospodina, nego takođe i onima živućeg Gospodina Markiza njegovog oca, da bi, konačno nadiđeni Vaši obziri skromnosti samom snagom Vašeg najcjenjenijeg imena, dodijelili mojem predavljenom nacrtu Vaše potpuno odobrenje.“

Bilješke:

¹ O rodu Borisi v.: Savo Marković, *Studia Antibarensia*, Perast: Gospa od Škrpjela, 2006., str. 292-339.; idem, *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara*, NIP „Gospa od Škrpjela“, Perast 2014., str. 589-612. V. i tamo citiranu literaturu.

² U XVII st. u palatama istaknutih plemićkih porodica u Kopru postojali su mali teatri, u kojima su se, posebno u dugim zimskim noćima, prikazivali dramski komadi; „Ed a puro scopo di svago ogni palazzo aveva il suo teatrino di famiglia. I Sereni, i Tarsia, i Vida, i Sabini, i Carli, i Brutti, i Belli, i Del Bello, i Grisoni, i Belgramoni, i Borisi solevano abbreviare le lunghe serate invernali non solo con rappresentazioni di marionette, ma anche con interpretazioni di commedie a soggetto, giusta la moda dell’ epoca, e di tragedie a imitazione, specialmente del Maffei.“ Domenico Venturini, „Casa Gravisi e Capodistria nel Settecento (Il Casato dei marchesi Gravisi, Cont.)“, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, Volume XXIII, Parenzo 1908., p. 104.

³ Investiture u Funtani dodjeljivane su im 1595., 1648. i 1665., a u njoj su podigli i pristan („molo, dagli stessi Conti eretto per facilitare l’approdo delle navi in quella spiaggia“). Marc’Antonio Borisi bio je jedan od prokuratora koparske katedrale koji je 1669., po odluci Velikog vijeća, utanačio izradu oltara sv. Jeronima u njoj s venecijanskim arhitektom Alessandrom Tremignonom; „[1672] *Visitò l’Altare di S. Geronimo di marmo fino nuovamente eretto dalli s[igno]ri Orazio Fino e MarcAnt[oni]o Borisi*“. U dominikanskoj crkvi ukinutoj 1806. pominje se oltar „*altro detto nella capella verso Borisi*“. U crkvi sv. Petra in Ponte u Kopru porodica Borisi se u XVIII st. sterala oko održavanja dvanaest misa godišnje od strane otaca sv. Ane. Crkvice koparskog zaleđa takode su podizale gradske plemićke porodice, koje su tamo imale svoje poljoprivredne posjede, ili čak seoske ville; takva je bila sv. Nedjelja ili sv. Leonard pod Dekanima („S. Domenica o S. Leonardo sotto Villa De Cani“), juspatronat Borisija. Direzione., „Senato Rettori,

Deliberazioni Segrete di Senato. Serie Rettori.“ *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, Volume XXIII, Parenzo 1908., pp. 221-222.; Sara Turk, „Baročni oltarji v koprski stolnici in njihova provenienca“, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, N.S. XIII, Ljubljana 2017, str. 99. 102, 105, 108, 122.; Roberta Vincoletto, *Le visite pastorali dei vescovi capodistriani tra il XVII e il XVIII secolo*, Tesi di dottorato, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Koper – Capodistria, 2016, 102, 211.

⁴ Villa „Andor“ u Ankaranu, prethodno zvana „villa Galli“, izgrađena je vjerovatno krajem XVII st. Okružena vrtom, nalazi se na terasi između Valdoltre i Debelog rtiča. „Fevdalne posesti in gosposke vile koprskih plemiških rodbin“, <https://obcina-ankaran.si/sl/zivljenje-v-ankaranu/zgodovina/fevdalne-posesti-in-gosposke-vile-koprskih-plemiskih-rodbin> (7. 3. 2019.).

⁵ Photos 1. i 2.: S. Marković.

⁶ Photo 3.: https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcSpF0AIOIRfq5LvDdomXVe1UKc-d_4vGHp_U7_x922BiZl4RZnLk; <https://www.facebook.com/villa.andor/> (6. 3. 2019.).

⁷ *Villa Andor*, <https://images.amoma.com/Hotels/378684/5-1200x900.jpg> (7. 3. 2019.).

⁸ U Kopru je 5. septembra 1683. zasijedalo Veliko vijeće s prisustvom 118 vijećnika: kao *Deputati al Conciero delle Strade* navedeni su i „*Co: Marin Borisi*“ i *Dr Olimpo Gavardo*. „*Il Signor Conte Pietro Borisi*“ i „*Sig. Cavalier Olimpo Gavardo*“ se pominju kao svjedoci u jednom slučaju 1686. g. Plemić Olimpo Gavardo, voditelj koparskog poslanstva prilikom izbora dužda Nicolò Sagreda, poznat po epigrafu, stekao je slavu promovisanjem u viteza sv. Marka 13. avgusta 1675.; „Nicolò Sagredo doge (...) e in forza di speciale Decreto del Senato dei 13 del mese presente, crea Cavalier di S. Marco il Dottor Olimpo Gavardo Gentiluomo di Capodistria ecc.“ Darko Darovec, *Vendetta in Koper 1686*, Annales Press, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper 2018, str. 1, 20, 176-177, 179.; „I Gavardo a Capodistria – Giustinopoli“, <http://arenadipola.com/articoli/68515> (8. 3. 2019.); *La*

provincia dell'Istria, <https://www.dlib.si/streamdb/URN:NBN:SI:DOC-GB9TRIG8> (5. 3. 2019.).

⁹ Jedno od glavnih pitanja prilikom preuzimanja vlasti u Kopru, od 10. juna 1797., bio je smještaj austrijskih carskih trupa. Sindici komune, ne znajući kako da postupe u toj situaciji, obratili su se i conteu Nicolòu Borisiju, koji im je, međutim, odbio pomoći. Nekoliko decenija ranije, u suprotstavljenostima plemića i pučana, među koparskim sindicima se pominje Pietro Gavardo. Corinne Brenko-Alessandra Rigotti, Kristjan Knez, Franco Degrassi, Paola Pizzamano, Silvano Sau, *Gli ultimi giorni della Serenissima in Istria, L'insurrezione popolare di Isola del 1797*, Edizioni „Il Mandracchio“, Isola, 2010, pp. 94, 125.

¹⁰ Koparska plemićka porodica Gavardo doselila se u XIII stoljeću iz okoline Brescije; od akvilejskog patrijarha Volchera 1210. g. stiče posjed u Merišću; u Veliko vijeće Kopra primljena je 25. marta 1416. (*Philippus* de Gavardo se u registru Nobila pominje 1. marta 1431.). U istom stoljeću primljena je i u pulski nobilitet, gdje se u registrima pominje 1500., 1641. i 1678. g. Car Franjo I je porodici plemstvo potvrdio 1822. g. „Gavardo, Gavardi“, <http://www.enciclopediabresciana.it/enciclopedia/index.php?title=GAVARDO,Gavardi>, Volume 5, p. 196 (5. 3. 2019.).

¹¹ P. Stancovich za nju kaže: „*La detta coltissima dama*“. Pietro Stancovich, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, Tomo secondo. Trieste, presso Gio. Marenigh tipografo, 1829., p. 293.

¹² Od istarskih izdanaka roda Gavardo koji su bili studenti prava u Padovi u prvoj polovini XVIII stoljeća zabilježeni su Pietro Olimpov iz Kopra, upisan 22. novembra 1695. na studije, koje okončava 1701. g.; sveštenik Gavardo (Gotardo) Cristoforov iz Kopra, upisan 28. novembra 1722. na studije, koje završava 1724. g., i brat mu Alessandro, koji je bio student prava od 29. novembra 1726. do 1729. g. *Studenti istriani all'Università di Padova nella prima metà del settecento, Appendice*, http://www.istrianet.org/istria/history/1000-1799AD/1700s_padova-studenti-app.htm (4. 3. 2019.).

¹³ „Ugledna dama i sugrađanka, i nježna prijateljica Bonzia (*‘e tenera amica del Bonzio’*), grofica Santa Borisi Gavardo, nakon kratkog vremena otkad ga je smrt otela, 1771. godine, Stortijevim štampanjem u Veneciji,“ - objavila je njegovu poeziju. Bonziove pjesme se u navedenom svesku nalaze do strane 226 i imaju okus prirodnosti, primjereno nadahnute poetskim plamom, koji uveliko zadovoljava čitanje, kaže Stancovich. P. Stancovich, *Biografia degli uomini distinti dell’Istria*, Tomo secondo., pp. 291, 292.

¹⁴ Rođen u Kopru oko 1710., a umro 1768. g. Bio je jedan od najaktivnijih članova Akademije Uskrsljih (*„dei Risorti“*), s akademskim imenom *Tirsi*. U čast potestata i kapetana Kopra Pietra Dolfina napisao je sonet *La liberalità*, a 1748. g., na grofovom pogrebu, pročitao je *Orazione in onore del conte Agostino Bruti*, koji je u Veneciji štampao Francesco Storti, koji će po Bonziovoj smrti, uređivačkim nastojanjem grofice Sante Borisi Gavardo, izdati njegove, i pjesme Dionisia Gravisija. Domenico Venturini 1906. g. piše da do tada niko nije pisao o ovoj dvojici koparskih pjesnika, ako se izostavi vrlo kratak osvrt Stancovicha u njegovim *Biografijama*. „Podržavalac Chiabrere, Bonzio se uzdiže iz niske i dosadne trume rimatora koji su u osamnaestom stoljeću oglušili o nesretni italijanski Parnas. Patriotizam je u njegovoj lirici često naglašeno topao i nadahnut: to nije patriotski sentiment sui generis, već se upravo Kopru, Veneciji, Italiji obraća u svojim pjesmama. Obožavalac jakih i herojskih likova, enkomij živahnih fraza namjenjuje carici Mariji Tereziji, u to vrijeme u ratu s Friedrichom Velikim Pruskim. (...) Među mnogim njegovim raspravama tokom akademskih susreta Uskrsljih, poznat je onaj s Gerolamom Gravisijem. Problem je zvučao: *jesu li korisniji ratnički ili mirotovrni geni*. Nadmetanje se odvijalo u obliku pastoralne ekloge, pri čemu je Gravisij tumačio Alludea, a Bonzio Tirsija. Međutim, u Bonziovim pjesmama ne nedostaju nekorisne teme: ništa osim zamornih panegirika mnoge su pjesme i brojni soneti koje je Našijenac ugotovio za prilike vjenčanja, zaređenja, dolazaka mletačkih potestata i biskupa; ili u slavu mnogih venecijanskih senatora, kao i maršala Svetog carskog kraljevskog veličanstva (...).“ Nives Zudič Antičić, *Zgodovina in antologija italijanske književnosti Kopra, Isole in Pirana*, soavtor Kristjan Knez, Edizioni Unione Italiana, Založnik Italijanska unija, Capodistria - Koper, 2014, str. 147.; Domenico Venturini, *Guida storica di*

Capodistria, Editore Benedetto Lonzar, Capodistria, Stabilimento tipografico Carlo Priora, 1906, pp. 103, 104.

¹⁵ Dionisio Gravis (Kopar, 1750-1768.), od 1763. godine je, kada je bio student na Plemičkom kolegiju u Kopru, bio jedan od obnovitelja *Akademije Vrijednih*, koju je njegov otac osnovao tridesetak godina ranije. Već je u dobi od šesnaest godina pisao poeziju i sarađivao s akademijama više gradova. Njegovo akademijsko ime bilo je Egle. Bio je bolešljiv od djetinjstva; pjesme su mu odražavale melanholiju mladosti koja je patila i predosjećaj prerane smrti. Grofica Santa Borisi Gavardo je u predgovoru knjige pjesama istakla da su Dionisio Gravis i Giuseppe Bonzio privrženici Chiabrere i tradicije klasicističke Arkadije. Navodi se da je preminuo u Veneciji, odnosno Poreču. Virgilio Giormani, „Gravis, Gerolamo“, *Dizionario Biografico degli Italiani*, Volume 58, 2002, [http://www.treccani.it/enciclopedia/gerolamo-gravis_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/gerolamo-gravis_(Dizionario-Biografico)/) (8. 3. 2019).; Nives Zudič Antič, „Diffusione del dramma pastorale in Istria“, *Studia Universitatis Hereditati*, Letnik 4, številka 2, Koper 2016, p. 44.; Marijana Milković, *Vicende del teatro veneziano del Settecento in relazione con l'Istria*, Dottorato di ricerca, Università Ca' Foscari Venezia, 2016, p. 70 (s referencom na B. Ziliotta).

¹⁶ Gravisijeve pjesme se u navedenom svesku koji je priredila Borisi Gavardo nalaze od strane 229 do 308. Pomenuta najučenija dama u predgovoru naznačava da je on sretni podržavalac vlastitih književnih uzora, a Stancovich dodaje da uistinu pjesme markiza Dionisia gode, mame i ispunjavaju dušu takvom puninom, da joj više ništa drugo nije ostalo poželjeti. P. Stancovich, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, Tomo secondo., pp. 291, 293.

¹⁷ N. Berengan (Bergan) je bio potestat i kapetan Kopra 1766/67. g. N. Zudič Antič, *Zgodovina in antologija italijanske književnosti Kopra, Izole in Pirana*, str. 147.

¹⁸ Caterina Dolfín, udata Tiepolo, a zatim Tron (Venecija 1736.- 1793.), bila je poznata po svojoj ljepoti, obrazovanosti, i po prestižnom književnom salonu. Od 1772. je, po suprugu, nazivana i „Procuratessa“; iste godine je,

zbog sklonosti idejama prosvjetiteljstva, bila pozvana pred inkviziciju. Od 1757. je objavljivala pod pseudonimom; zbog mnogih afera, stalno je bila u žizi interesovanja javnosti. „Dionisio, morto giovinetto il 1768, compose in onore di *Arzioli* una canzone ch'è la quarta fra quelle inserite nel volume dei suoi versi pubblicato a Venezia per i tipi di Gaspero Storti nel 1771 dalla contessa Santa Borisi Gavardo, dama che per molti rispetti ha dei punti di contatto con celebre Caterina Tron, la tenera amica e protettrice di Gaspero Gozzi.“ D. Venturini, „Casa Gravisi e Capodistria nel Settecento (Il Casato dei marchesi Gravisi, Cont.)“, p. 120.

¹⁹ https://www.superknjizara.hr/photo/knjige/m_100052228.jpg (4. 3. 2019.)

²⁰ *Poesie liriche dei signori Giuseppe Bonzio e marchese Dionisio Gravisi nobili giustinopolitani*. In Venezia, MDCCLXXI. Presso Gaspare Storti., p. a 2.

²¹ „(...) e si nota inoltre nei suoi versi una somiglianza ai versi del Chiabrera che fu promotore dell'indirizzo dell'Arcadia classicheggiante e imitò la vacua grandiosità dell'ode pindarica.” N. Zudič Antonič, „Diffusione del dramma pastorale in Istria”, p. 43.

²² Gabriello Chiabrera (Savona, 8. jun 1552. – 14. oktobar 1638.), pjesnik i dramatičar, poetski inovator, zvan i *italijanski Pindar*. Podanik Genoveške Republike patricijskog porijekla, s devet godina je stigao u Rim, gdje se uskoro našao u Jezuitskom kolegiju, u kojem će, proučavajući filozofiju, ostati do svoje dvadesete godine. Pohađajući krugove u kojima su se kretali Paolo Manuzio i Sperone Speroni, kritičar Tassa, uobličavao je svoj poetski izbor s Pindarom i Anakreontom, čije je ritmove i strukture nastojao da podražava. Na književnoj sceni se pojavljuje 1582. s poemom *Delle guerre de' Goti* (*Gotiade*). Ovladavši kompleksnim ritmovima, složenim epitetima, hrabrim transpozicijama i inverzijama, smatra se utemeljiteljem novog sistema poetske dikcije i upoređuje s Pierreom de Ronsardom. Neke od njegovih muzičkih canzonetta, poput Ronsardovih anakreontika, izuzetno su elegantne i graciozne. Posjećivao je vladarske dvorove, a povodom njegove smrti epitaf je napisao i

papa Urban VIII. Posljednji je od velikih italijanskih književnika, nakon kojeg je literatura tavorila do Manzoniya. Njegova autobiografija takođe je zanimljiva. Pjesnik starog kova, s poštovanjem prema grčkom, uživao je u putovanjima i razgledanju predjela, nesklon književnim razgovorima, osim s jednakima; karakteriše ga ponosno sjećanje na blagodat i koje su mu priuštili pape i prinčevi, beskrajno divljenje Vergilijevoj verifikaciji i metafori, obogaćivanje poezije preko petrarkističkog i svakog drugog kanona. Smatran autorom klasičnog stila, koji je u leksik posebno uvodio neologizme, bio je uzor pjesnicima italijanske Arkadije XVIII st. Napisao je preko 500 pjesama; epske poeme, ekloge, epitafe, propovijedi, melodrame, tragedije, pastoralne drame, satire, prozu. *Gabriello Chiabrera*, https://it.wikipedia.org/wiki/Gabriello_Chiabrera; https://en.wikipedia.org/wiki/Gabriello_Chiabrera; [https://www.britannica.com/\(7.3.2019.\)](https://www.britannica.com/(7.3.2019.)).

²³ Benedetto Menzini (Firenca, 29. mart 1646. – Rim, 7. septembar 1708.), pjesnik, pripadnik klasicističke Arkadije (poput Chiabrere). Prihvativši eklezijastički status, bio je sveštenik 1676. g., dok njegovi prvi poetski pokušaji datiraju iz 1674., kada je objavljen dio njegovih *Rima*, koje se, udaljavajući se od manirizma, približavaju klasicizmu Chiabrerine poezije. Naredne godine objavljuje *De litteratorum hominum invidia. Il Paradiso terrestre* pisan je po ugledu na djelo omiljenog mu Tassa. U Rimu, u kojem je prebivao od 1685., uživao je naklonost kraljice Kristine od Švedske (čiji će krug učenih formirati *Akademiju Arkadiju*), do njene smrti 1689.; nakon toga mu je papa Inocent XI dodijelio kanonikat, a na Sapienzi je bio koadjutor za retoriku. Više o njemu v. u: Carlo Alberto Girotto, „Menzini, Benedetto“, *Dizionario Biografico degli Italiani*, Volume 73, 2009., http://www.treccani.it/enciclopedia/benedetto-menzini_%28Dizionario-Biografico%29/ (8. 3. 2019.); N. Zudič Antonič, *Zgodovina in antologija italijanske književnosti Kopra, Isole in Pirana*, str. 147.

²⁴ *Poesie liriche dei signori Giuseppe Bonzio e marchese Dionisio Gravisi nobili giustinopolitani.*, p. a 3.

²⁵ Giuseppe Bonzio je takođe bio dobar prijatelj i sa Gian Rinaldom Carlijem (Koper 1720. – Milano, 1795.), ekonomistom, istoričarom i

numizmatičarem, kojeg je 1744. g. mletački Senat postavio za profesora astronomije i navigacije u Padovi. Carli (čija ja porodica bila upisana u registar koparskog nobiliteta od 1431.) je prijateljevao i s Giuseppeom Tartinijem (Piran 1692. – Padova, 1770.). Elio Apih, „Gian Rinaldo Carli“, *Dizionario Biografico degli Italiani*, Volume 20, 1977, http://www.treccani.it/enciclopedia/gian-rinaldo-carli_%28Dizionario-Biografico%29/ (9. 3. 2019.); Nives Zudič Antoniĉ, *Storia e Antologia della letteratura italiana di Capodistria Isola e Pirano*, co-autore Kristjan Knez, Edizioni Unione Italiana, Zaloŝnik Italijanska unija, Capodistria - Koper, 2014, p. 219.

²⁶ „Dionisio Gravisi je tvrdi, premda je i on do oĉiju umoĉen u frugoniansku paklinu. PohaĊao je ustrajno *Akademiju Uskrslih*, ali da bi odbranio negativnu stranu predloŝenih pitanja, nije malo puta bio u duelu s prijateljem, Bonziom, vezanim, ovim potonjim, rukama i nogama pletenicima za kola.” (...) Godine 1763. Dionisio obnavlja anemiĉno druŝtvo *Operosi*. Zaljubljen u voltaireijanske tragedije, preveo je *Zairu*, koja je, u prvom trenutku predstavljanja u Kopru popraĉena beskrajnim aplauzom, obiŝla glavne scene italijanskog poluostrva i imala ĉast biti ukljuĉena u italijanski tragiĉni teatar. „Imamo izvjesne naznake da su pozoriŝne predstave francuskog cinika naiŝle na ŝiroku naklonost *vrijednih* akademika, kojima nije bio nepoznat ni uzviŝeni filozofski delirij velikog Genĉvljanina, da bi im se suprotstavili. Zapravo, ostaje nam Dionisiova pjesma koja je recitovana meĊu *Uskrslim* oko problema: da li priroda, ili obrazovanje, viŝe doprinosi ĉinjenju ĉovjeka izvrsnim. U njoj, naravno, naŝ pjesnik daje ruku obrazovanju. Iz uporeĊenja tendencija dviju suparniĉkih akademija, ĉini se da su *Uskrsli*, premda otvarajuĉi vrata francuskim novitetima, ostali vezani za stare i uŝeŝene tradicije proŝlosti: *Vrijedni*, naprotiv, tjeraju na pomisao na danaŝnje radikale. Za njih, na primjer, trgovina ne poniŝtava ĉistu nebesku krv.” D. Venturini, *Guida storica di Capodistria*, pp. 104, 105.

²⁷ Gerolamo Gravisi, roĊen u Kopru 15. juna 1720. od oca markiza Dionisia i majke Marie Tiepolo, pohaĊao je koparski Plemiĉki kolegij, i s petnaest godina bio primljen u *Akademiju Uskrslih*. MeĊutim, kako nije mogao otprijeti njenu inertnost, osnovao je *Akademiju Vrijednih (Djelotvornih)*, ĉiji ĉlanovi

nisu smjeli imati više od dvadeset godina. *Vrijedni* su se prvi put okupili jula 1739., a nešto ranije iste godine Gravisi je *Uskrslima* izlagao na temu *O plemenitosti italijanskog jezika*. Među osnivačima *Vrijednih* bio je i Gian Rinaldo Carli. Obojica su iste godine upisali studije prava u Padovi. Gravisi je stekao diplomu *in utroque* 1743. g., kada se vratio u Kopar i preuzeo upravljanje svojom imovinom, posvetivši se i istorijsko-eruditskim istraživanjima. Godine 1744. postao je predsjednik *Uskrslih*. Za vrijeme francuske uprave boravio je u Veneciji. Umro je u Kopru, 31. marta 1812. O njemu v. opširnije u: V. Giormani, „Gravisi, Gerolamo“, *Dizionario Biografico degli Italiani*, Volume 58, 2002.

²⁸ U XVIII st. u Istri je tradicija pastoralnih drama oživljena od strane autora koji su pisali pastoralne ekloge ili pjesničke kompozicije povezane s idilama. Zapamćeni su Girolamo Gravisi i njegov sin Dionisio, i Giuseppe Bonzio. Intelektualci koji su činili *Akademiju Uskrslih* običavali su predlagati pitanja o kojima će se raspravljati i razmišljati; pomenuta je pastoralna ekloga, dijalog koju su, po uzoru na Vergilija, napisali Bonzio i Girolamo Gravisi. N. Zudič Antič, „Diffusione del dramma pastorale in Istria“, pp. 43, 44.

²⁹ *Quintus Horatius Flaccus*, Venuzija (Apulija) 65. g. st. e. – Rim, 8. g. st. e., jedan od najvećih lirskih pjesnika starog Rima.

³⁰ Kao i Chiabrera, i Gravisi se bavio temama preuzetim iz grčko-helenističkih klasika, koristeći metričko-lingvistički sistem koji mu je omogućio jasnu i laganu muzikalnost stiha, dajući njegovoj pjesmi gracioznost stila. N. Zudič Antič, „Diffusione del dramma pastorale in Istria“, p. 45.

³¹ „La contessa Borisi Gavardo inoltre lo considera seguace pure del poeta Frugoni.“; („scuola frugoniana“). N. Zudič Antič, *Storia e Antologia della letteratura italiana di Capodistria Isola e Pirano*, pp. 215, 219.; Domenico Venturini, „Il Casato dei marchesi Gravisi (Fine).“, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, Volume XXIII, Parenzo 1908., p. 334.

³² Carlo Innocenzo Frugoni (Genova, 21. novembar 1692. – Parma, 20.

decembar 1768.), italijanski pjesnik i libretist. Jedan je od najistaknutijih predstavnika *Akademije Arkadije*, u koju je stupio pod imenom *Comante Eginetico*. Njegove lirske pjesme i pastore se odlikuju lakoćom i elegantnim stilom. Kao mladić je bio određen za redovničke zavjete, ali mu se monaški život (*Ordo Clericorum Regularium a Somascha*, kojem je pripadao, religijski je institut ponitifikalnog prava) nije svidio. Pročuo se kao elegantni pisac i latinske i italijanske proze i stihova, a od 1716. do 1724. g. sukcesivno je bio na katedrama retorike u Brescii, Rimu, Genovi, Bologni i Modeni, privlačeći svojom briljantnom rječitosti veliki broj studenata. Preko kardinala Bentivoglia preporučio ga je Antonio Francesco Farnese, vojvoda od Parme, koji ga je imenovao ovjenčanim pjesnikom; ostao je na parmskom dvoru do Antoniove smrti, nakon čega se vratio u Genovu. Ubrzo poslije toga, zahvaljujući Bentivogliovom uticaju, od pape je dobio oprostjenje svojih monaških zavjeta i uspio da povрати dio očinskog nasljeđa. Zbog rata za austrijsko nasljeđe, boravio je 1749. kratko vrijeme u Veneciji. Nakon mira u Aix-la-Chapelleu vratio se na dvor Filipa Bourbonškog u Parmi, kao libretist, i sekretar Akademije lijepih umjetnosti. Bio je blizak idejama prosvjetiteljstva; bavio se naučnim i temama morala, pokazujući izuzetno vladanje različitim metričkim i ritmičkim rješenjima. Posljednje godine života je i posvetio uglavnom pjesničkoj kompoziciji. U Frugonijevim pjesmama očiti su uticaji Gabriella Chiabrere, ali i Petrarke. Odriješeni stih (nerimovani jampski jedanaesterac) je po njemu nazvan *frugonijanski vers*. Carlo Innocenzo Frugoni, https://en.wikipedia.org/wiki/Carlo_Innocenzo_Frugoni; https://it.wikipedia.org/wiki/Carlo_Innocenzo_Frugoni (8. 3. 2019.). Cfr. „odriješen veras” u: Mirko Tomasović, „Tasso – Zlatarić – Tresić Pavičić”, *Croatica*, XVIII, 26/27/28, Zagreb 1987., str. 143.

³³ *Alzira, ili Amerikanci* (*Alzire, ou les Américains*), Voltaireova tragedija prvi put prikazana 1736. g., insiprisana je djelom *Histoire de la découverte et de la conquête du Pérou* Agustina de Záratea. Radnja se odvija u Limi u Peruu, nakon španskih osvajanja. Glavni likovi su guverner Gusman, njegov suparnik - vođa autohtonog stanovništva Zamore, i njegova pokrštena, obećana nevjesta Alzire. „Aveva già il marchese *Dionisio* tradotto dal francese l' *Alzira* rinomata tragedia di *Voltaire*, la quale fu pubblicata dallo stesso colla dedica

al N. H. *Niccola Beregan*, che fu più volte rappresentata con applauso nei teatri, ed inserta nel Teatro tragico. Il *Moschini* ne fa lodevole cenno del *Gravisi* nel T. IV. p. 105. Letterat Venez.“ P. Stancovich, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, Tomo secondo., p. 293.

³⁴ Francuski pisac, istoričar i filozof prosvjetiteljstva (21. novembar 1694. – 30. maj 1778.), poznat po svojem duhu, kritici hrišćanstva, posebno Katoličke crkve, zagovaranju slobode vjeroispovijesti i govora, i odvajanja crkve od države.

Literatura:

- Apih Elio, „Gian Rinaldo Carli“, *Dizionario Biografico degli Italiani*, Volume 20, 1977, http://www.treccani.it/enciclopedia/gian-rinaldo-carli_%28Dizionario-Biografico%29/ (9. 3. 2019.).

- Brenko Corinne-Rigotti Alessandra, Knez Kristjan, Degrassi Franco, Pizzamano Paola, Sau Silvano, *Gli ultimi giorni della Serenissima in Istria, L'insurrezione popolare di Isola del 1797*, Edizioni „Il Mandracchio“, Isola, 2010.

- *Carlo Innocenzo Frugoni*, https://en.wikipedia.org/wiki/Carlo_Innocenzo_Frugoni; https://it.wikipedia.org/wiki/Carlo_Innocenzo_Frugoni (8. 3. 2019.).

- Darovec Darko, *Vendetta in Koper 1686*, Annales Press, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper 2018.

- Direzione., „Senato Rettori, Deliberazioni Segrete di Senato. Serie Rettori.“ *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, Volume XXIII, Parenzo 1908., p. 222. 209-286.

- „Fevdalne posesti in gosposke vile koprskih plemiških rodbin“, <https://obcina-ankaran.si/sl/zivljenje-v-ankaranu/zgodovina/fevdalne-posesti-in-gosposke-vile-koprskih-plemiskih-rodbin> (7. 3. 2019.).

- Gabriello Chiabrera, https://it.wikipedia.org/wiki/Gabriello_Chiabrera; https://en.wikipedia.org/wiki/Gabriello_Chiabrera; <https://www.britannica.com/> (7. 3. 2019.).

- „Gavardo, Gavardi“, [http://www.enciclopediabresciana.it/enciclopedia/index.php?title=GAVARDO, Gavardi, Volume 5, p. 196](http://www.enciclopediabresciana.it/enciclopedia/index.php?title=GAVARDO,Gavardi,Volume5,p.196) (5. 3. 2019.).

- Giormani Virgilio, „Gravisi, Gerolamo“, *Dizionario Biografico degli Italiani*, Volume 58, 2002, [http://www.treccani.it/enciclopedia/gerolamo-gravisi_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/gerolamo-gravisi_(Dizionario-Biografico)/) (8. 3. 2019.).

- Giroto, Carlo Alberto, „Menzini, Benedetto“, *Dizionario Biografico degli Italiani*, Volume 73, 2009., http://www.treccani.it/enciclopedia/benedetto-menzini_%28Dizionario-Biografico%29/ (8. 3. 2019.).

- „I Gavardo a Capodistria – Giustinopoli“, <http://arenadipola.com/articoli/68515> (8. 3. 2019.).

- *Studenti istriani all'Università di Padova nella prima metà del settecento, Appendice*, http://www.istrianet.org/istria/history/1000-1799AD/1700s_padova-studenti-app.htm (4. 3. 2019.).

- *La provincia dell'Istria*, <https://www.dlib.si/streamdb/URN:NBN:SI:DOC-GB9TRIG8> (5. 3. 2019.).

- Marković Savo, *Stanovništvo srednjovjekovnog Bara*, NIP „Gospa od Škrpjela“, Perast 2014.

- Marković Savo, *Studia Antibarensia*, Perast: Gospa od Škrpjela, 2006.

- Milković Marijana, *Vicende del teatro veneziano del Settecento in*

relazione con l'Istria, Dottorato di ricerca, Università Ca'Foscari Venezia, 2016.

- Stancovich Pietro, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, Tomo secondo. Trieste, presso Gio. Marenigh tipografo, 1829.

- Tomasović Mirko, „Tasso – Zlatarić – Tresić Pavičić”, *Croatica*, XVIII, 26/27/28, Zagreb 1987., str. 139-149.

- Turk Sara, „Baročni oltarji v koprski stolnici in njihova provenienca“, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, N.S. XIII, Ljubljana 2017, str. 99-130.

- Venturini Domenico, „Casa Gravisi e Capodistria nel Settecento (Il Casato dei marchesi Gravisi, Cont.)“, „(Il Casato dei marchesi Gravisi, Fine)“, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, Volume XXIII, Parenzo 1908., pp. 102-201.; pp. 287-361.

- Venturini Domenico, *Guida storica di Capodistria*, Editore Benedetto Lonzar, Capodistria, Stabilimento tipografico Carlo Priora, 1906.

- Vincoletto Roberta, *Le visite pastorali dei vescovi capodistriani tra il XVII e il XVIII secolo*, Tesi di dottorato, Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Koper – Capodistria, 2016.

- Zudič Antonič, Nives, „Diffusione del dramma pastorale in Istria”, *Studia Universitatis Hereditati*, Letnik 4, številka 2, Koper 2016, pp. 37-47.

- Zudič Antonič, Nives, *Storia e Antologia della letteratura italiana di Capodistria Isola e Pirano*, co-autore Kristjan Knez, Edizioni Unione Italiana, Založnik Italijanska unija, Capodistria - Koper, 2014; *Zgodovina in antologija italijanske književnosti Kopra, Isole in Pirana*, soavtor Kristjan Knez, Edizioni Unione Italiana, Založnik Italijanska unija, Capodistria - Koper, 2014.

- Sl. 1. i 2. *Grb Borisija u Baru; Boriš u Baru: šipkovi u cvatu*; photos Savo Marković.

- Sl. 3. *Photo grba Borisija na villi „Andor“ u Ankaranu*; https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcSpF0AIOIRfq5LvDdomXVe1UKc-d_4vGHP_U7x922BiZl4RZnLk; <https://www.facebook.com/villa.andor/> (6. 3. 2019.).

- Sl. 4. *Villa Andor*, <https://images.amoma.com/Hotels/378684/5-1200x900.jpg> (7. 3. 2019.).

- Sl. 5. *Lirske pjesme gospode Giuseppea Bonzija i Markiza Dionisia Gravisija*, https://www.superknjizara.hr/photo/knjige/m_100052228.jpg (4. 3. 2019.).